

Suverenitet i demokracija

Izvorni znanstveni rad

UDK 321.011+340.12+342.32+342.4(497.13)

Suverenitet demokratske parlamentarne republike

DAVOR RODIN

Fakultet političkih nauka u Zagrebu

Sažetak

Autor raspravlja o suverenitetu demokratske parlamentarne republike u svijetu izrade i donošenja Ustava Republike Hrvatske. Iz suvereniteta kao ključnog pojma Ustava slijede i odlučna pitanja o odnosu faktičke moći i pravno najviše moći. Razlikovanje stvarne moći odlučivanja od pravno utemeljene i legitimne državne vlasti dovodi i do razlikovanja pojma države i pojma suvereniteta. Autor raspravu o suverenitetu kao naredbodavnoj moći, naspram suverenosti prava, temelji na teoriji Carla Schmitta / njegovih liberalnih interpreta. Pri tome se posebice usredotočuje na pitanje parlamentarne većine i posljedica primjene takva odlučivačkog principa u zajednici. To pitanje pripada najdubljij evropskoj demokratskoj tradiciji.

U demokratskoj parlamentarnoj republici suveren je onaj koji odluke legitimira demokratskom većinom. Manjini preostaje da se javno poziva na svoja ljudska odnosno ustavna prava, ili na svoju istinu. Naravno, postoje prava i istine manjina o kojima nije moguće većinski odlučivati. O tim se istinama i pravima donosi ustavni konsenzus u kojem se izričito naglašava da se, primjerice, o privatnom vlasništvu, vjeroispovijesti, političkom uvjerenju, nacionalnosti, govoru manjina ne može većinski odlučivati.

Sabor Republike Hrvatske donio je novi ustav Republike. Iz historijskih okolnosti u kojima je inicijativa pokrenuta razumljivo je da je pojam suvereniteta jedan od ključnih pojmova tog ustava. Navedimo neke razloge koji određuju visoki rang pojma suvereniteta u aktualnoj ustavnoj debati. Prvo, riječ je o raspodjeli suvereniteta između federacije i republika u postojećem ustavu SFRJ; drugo, o određenju suvereniteta republike u eventualnoj konfederaciji; treće, o određenju suvereniteta Republike Hrvatske u odnosu na druge države; četvrto, o određenju suvereniteta Republike Hrvatske u odnosu na nacionalitete koji je sačinjavaju; peto, o određenju suvereniteta parlamentarne republike u opreci spram određenja suvereniteta fašističke odnosno komunističke partijske države. Navedimo neka opća mjesta iz suvremene debate o pojmu suvereniteta.

U pravno-političkoj teoriji 20. stoljeća suprotstavljena su dva određenja suvereniteta: ① suverenitet je najviša pravno nezavisna i iz prava neizvedena naredbodavna moć. Ovu definiciju suvereniteta zaoštava Carl Schmitt lapidarnim početkom svoje studije *Politička teologija*: »Suveren je onaj koji odlučuje o izvanrednom stanju«¹ ② određenje suvereniteta zahvaljujemo teoretičarima poput Krabbea, Preussa i Kelsena. Oni pojam suvereniteta žele *desubjektivirati* i stoga naglašavaju da suverenitet treba očistiti od svake subjektivne samovolje. To znači da prema tom određenju nije suveren subjektivni predstavnik države već pravo. »Ne živimo više pod vlašću osoba bile one prirodno ili pravno konstituirane već pod vladavinom normi«² Iz takve definicije suvereniteta slijedi da iz pojma države mora biti odstranjen sve osobno.

Navodeći *pravno, objektivističko i normativističko* određenje suvereniteta i ono *subjektivno, dapače egzistencijalno* koje sam zastupa, Schmitt jasno uočava središnje pitanje svake debate o suverenitetu: »Osnovno pitanje suvereniteta je sveza faktički i pravno najviše moći.«³ To ustavnopravno znači da se suverenitet može pripisati Bogu, vladaru, narodu, državi ili ma kojem drugom subjektu, ali takva pripisivanja treba uvijek dovoditi u vezu sa stvarnim odnosima moći jer se najviša moć ne može isključivo pravno definirati. Pojam najviše moći se možda može odrediti u prirodi, ali u politici nikako. Veoma različite političke moći mogu u određenom trenutku postati najviše, ali to im mjesto nije normativno osigurano, poput sile teže u odnosu Sunca i planeta. »Neodoljiva, najviša, a to znači najveća, moć ne postoji u političkoj zbilji na isti način kao u prirodnom zakonodavstvu.«⁴ Naoružani razbojnik posjeduje moć koja se ne obazire na pravo, citira Schmitt Rousseaua. Ovo bitno razlikovanje *faktičke moći* i njene nepredvidivosti te pravno utemeljene i legitimirane *državne vlasti* dovodi do razlikovanja pojma države i pojma suvereniteta. To znači da u određenom trenutku krize realno mogu postojati državne institucije koje nemaju suverene moći, kao što mogu postojati suverene političke moći kojima nedostaje državna organizacija. Tu leže teškoće pri definiranju pojma suvereniteta u izvanrednim stanjima koja su od posebnog interesa. Taj praktički pojam lebdi u magnetskom polju između vlasti i moći, i stoga nema jasnog višeg rodnog pojma kojim bi se moglo definitivno odrediti suverenitet. I narod i klasa i građani i vjernici mogu biti organizirani u državu, ali suverenitet te države ne može biti izveden iz ustava, jer ustavno određeni suverenitet nije identičan, kako to misli pravni formalist Kelsen, s faktičkim suverenitetom kao vrhovnom naredbodavnom moći. Kada, dakle, odlučujući teoretičar moći u našem stoljeću Carl Schmitt tvrdi:

»Suveren je onaj tko odlučuje o izvanrednom stanju«, tada on nasuprot svake pravne države i ustavnog poretka upozorava na egzistentne vandržavne, vanustavne političke moći koje, bilo predustavno bilo nadustavno, određuju i odlučuju u ključnim i prijelomnim situacijama. Dakako da se većina pravnih

¹ Carl Schmitt, *Politische Theologie*, treće izdanje Duncker i Humboldt, Berlin, 1979. str. 11

² Ibidem str. 32

³ Ibidem str. 27

⁴ Ibidem str. 26

normativista suprotstavlja takvoj definiciji suvereniteta jer ona, kako se čini, izravno ovlašćuje različite vanustavne grupe da nasilno djeluju protiv države i njenih institucija. To, jasno, ne znači da se te vanustavne sile mogu ignorirati.

Moguće pobune građana protiv ustavnog poretka, pravno, dapače demokratski legitimirane vlasti, svjedoče o tome da državni i građanski suverenitet nisu identični, kao što nijedna vlast nije neposredno identična sa zbiljskim društvenim, konfesionalnim, narodnim, ekonomskim, ideološkim, političkim i sličnim moćima. Suverenitet kao praktički odnos lebdi između legalne i legitimne državne vlasti i faktičke egzistentne moći, koja po definiciji izmiče svakom pravu.

Moć je granica prava. Schmitt podvrgava analizi onu definiciju suvereniteta koja je najbliža njegovoj vlastitoj: Suverenitet je najviša neizvedena vladalačka moć. Ta se najviša moć može naravno pripisati, kako je i rečeno, različitim subjektima: narodu, državi, vladaru, parlamentu, Bogu i slično. Ali što znači tako pripisana moć ako ona u danom trenutku političke krize nije i zbiljska moć. U toj razlici pravno pripisane i zbiljske moći uočava Schmitt praktički aspekt suvereniteta. Zbiljski suveren nije onaj koji se pravno ili ideološki za takvoga deklarira, već onaj koji u danom trenutku djeluje kao najmoćniji. Tako se suverena moć ne legitimira ni pravom, ni uvjerenjem građana, njihovom ovakvom ili onakvom vjerom ili ideologijom, njihovim ovakvim ili onakvim majoritetom, već suverenim djelovanjem. To suvereno djelovanje nastupa u kritičnom trenutku krajnje stiske i nije karakteristika mirnih, svakodnevnih situacija. Onaj tko odlučuje u izvanrednom i o izvanrednom stanju taj je zbiljski suveren. Taj može suspendirati zakone i djelovati suvereno na temelju posve samovoljnih odluka, a da ta suspenzija zakona pa čak i ustava još uvijek ne znači i suspenziju države. Država ostaje, mada je pravo suspendirano: »Egzistencija države potvrđuje svoju nesumnjivu nadmoć nad važenjem pravnih normi. Odluka se oslobađa svake vezanosti uz norme i postaje zbiljski apsolutna. U iznimnom stanju suspendira država pravo snagom prava na samoodržanje.«⁵ *Političku, situaciju koja je u Republici Hrvatskoj nastupila nakon izbora 1990., možemo nazvati izvanrednom.* Naravno, izvanredno stanje koje je nastupilo ima svoje lokalne specifičnosti. Naime, stari ustav nije suspendiran, ali on lebdi u zrakopraznom prostoru nelegitimnog provizorija. Iza njega ne stoji više nikakva suverena moć. Nova se suverena moć ishodom izbora konstituirala u Saboru, koji neprekidno mijenja postojeće zakone snagom svoje novonastale suverene moći. Kaos nije nastupio, ali je stanje nepredvidivo uslijed neprekidnog mijenjanja zakona voljom novog parlamentarnog suverena. Njegove zakonodavne odluke sukcesivno suspendiraju staro pravo i tako država funkcionira, mada je pravni poredak posve fragilan, permanentno se transformira i faktički je provizoran. *Paralelno djeluju dijelovi starog i novog ustavnog poretka.* I ovakvo, provizorno, stanje stvari ima svoje normativno pokriće pa se stječe dojam da takozvana pravna država funkcionira, tim više što se na njoj javno inzistira i tako pojačava dojam da djeluju objektivne sile prava, a ne egzistencijalno definirana volja većine. Carl Schmitt raskrinkava pravno-normativistički objektivizam takozvane pravne države, koji

⁵ Ibidem str. 19

naročito podržavaju normativisti poput već spomenutih Krabbea, Kelsena i Preussa. Strategija njegova razobličavanja pravno-normativističkog objektivizma — prema kojem ne djeluju pojedinačne osobe ili kolektivni subjekti, već pravo — odvija se u dva neuravnotežena postupka. *Prvo*, Schmitt suprotstavlja juristički i državnopravni pristup političkim procesima sociološkom pristupu. Jurističko državnopravno stajalište nastoji i najdramatičnije i najkorjenitije političke događaje i društvene promjene odstraniti iz pravne obrade kako bi se postigla takozvana znanstvena objektivnost i kako bi se promjene objasnila pravno kao da se faktički društveno i politički nisu ni dogodile niti utjecale na promjenu prava, i kao da je samo pravo utjecalo na promjene političke situacije. *Drugo*, sociološko stajalište nastoji baš obrnuto: promjene u pravu i normama izvesti iz promjena odnosa socijalnih snaga. Schmitt se ne zadovoljava pukim opredjeljenjima za jednu ili drugu mogućnost objašnjenja političkih promjena. *One se prema njemu ne mogu objasniti ni juridički ni sociološki, već jedino egzistencijalno-decisionistički.* Dakako decisionističko objašnjenje nije objašnjenje u argumentativnom smislu te riječi. Ono se po definiciji decizije (odluke) poziva na ništa, slučaj, čudo... Naravno, odluke *ex nihilo* mogu se pripisati samo osobama. Iznad sociološke analize političkih promjena i njihove juridičke legitimacije, koja pretpostavlja apstraktni identitet države i ustava, stoji subjektivni izvršilac promjena, a njega nije moguće ni sociološki ni juridički odrediti. Ma kakvi bili zakoni i ma kakva bila sociološka analiza socijalnih snaga, odluke o izvršenju i primjeni prava i ustava donosi pojedinac ili neki kolektivni subjekt. Izborni zakon, ma kakav bio, ne može u sebi sadržavati imena osoba koje će biti izabrane u parlament. Jednako tako, zakon, ma kakav bio, ne može imenovati osobe koje će nad njim bdjeti i koje će ga izvršavati. Čak i u feudalnom pravu *primo geniture* nije se moglo predvidjeti kakve će političke i ostale osobne kvalitete u proces odlučivanja unijeti prvorođeni sin vladara. Znalo se unaprijed tko će biti vladar, ali nikad i kakav će on biti. U svakoj primjeni zakona i ustava postoji, kako kaže Schmitt, izvjesni osobni *auctoritas interpositio*, čovjek odnosno kolektivni subjektivitet koji odlučuje o načinu primjene pa i samoj primjeni zakona. Koja će osoba odlučiti o primjeni, ili ne primjeni, zakona u nekom slučaju, posve je otvoreno pitanje koje se ne može pravno ili ustavno prejudicirati. Suočena s jasno demonstriranom građanskom neposlušnošću, hrvatska se vlada u određenom trenutku suzdržala od primjene legalnog, ustavnog, prisilnog prava. Time je i vlada povrijedila ustav ali ne i svoj suverenitet. Evo konkretnog primjera koji dokazuje ono što je već i Hegel vidio, naime da ne vlada zakon, već da ljudi vladaju zakonom. Na pitanje pak koji ljudi imaju takav autoritet da odlučuju o primjeni, ili ne primjeni, te o kvaliteti primjene zakona, Schmitt odgovara: Oni koji imaju za to dostatni autoritet, odnosno moć. Ta moć presudne odluke ne može se ni pravno ni sociološki definirati: »Odluka trenutno postaje nezavisna o svom argumentativnom utemeljenju i zadobiva vlastitu vrijednost.«⁶ Tko je i u kojim okolnostima donio odluku o suspenziji ili primjeni zakona, može se naknadno analizirati, ali sama odluka dogodila se izvan argumentativnog lanca, dakle u odnosu na njega *ex nihilo*. Odluka predstavlja istovremeno i vlastitu legitimaciju. Jedni se opredjeljuju za nju, a drugi protiv

⁶ Ibidem str. 42

nje, posve neovisno o svojim ideološkim i drugim uvjerenjima. Schmitt je osvijestio *legitimiranje poretka djelovanjem, a ne teorijama, religijama, idealizacijom viših i nižih interesa*. Posve neovisno o svojim programima i ideološkim opredjeljenjima za takozvanu pravnu državu, sve hrvatske stranke podržale su odluku o ne primjenjivanju prava u kritičnom trenutku građanske neposlušnosti. Ma kako se vladajuća stranka legitimirala, djelovanjem odnosno nedjelovanjem, opoziciji preostaje da je podržava ili da je moralno, teoretski, ideološki, religijski, etnički i slično osporava, ali ona sama ne može djelovati naime izvršavati zakon jer za to u ovom trenutku nema demokratskog legitimiteta. Opozicija može doduše prekoračiti ustavnopravne okvire svoje egzistencije i prijeći u pobunu, ali tada mora prihvatiti sve konzekvence tog protuustavnog čina. Unutar pravnog poretka Vajmarske Republike Schmitt pokazuje kako i u posve čvrstom ustavnom poretku i pravnoj državi, ma kako ona bila pedantno utemeljena, nije moguće zatrti subjektivnost odluke u procesu primjene zakona. Njegovo otkriće arbitrarosti pri odlučivanju i u najrigoroznijoj pravnoj državi predstavlja svakako uvid na koji se danas pozivaju svi teoretičari suvereniteta. »Sa stajališta temeljne norme svaka je konstitutivna i specifična odluka nešto novo i strano. Odluka je, gledano normativno, rođena ni iz čega.«⁷ Takvo transnormativno određenje odluke izravno je suprotno Lockeovoj tradiciji, koja poštuje samo autoritet zakona, a ne i autoritet subjektivne osobne moći. Stoga Lockeu i njegovim njemačkim sljedbenicima Schmitt odgovara: »The Law gives authority«, kaže Locke i upotrebljava ovdje riječ zakon u svjesnoj antitezi prema riječi *commissio* kao osobnoj zapovijedi monarha. No on ne vidi da zakon ne kazuje kome daje autoritet. Ta ne može svatko provoditi i realizirati svaki zakon. Pravna odredba kao norma odlučivanja kazuje samo kako treba odlučivati, ali ne i tko treba odlučiti... Posljednja instancija ne proizlazi međutim iz norme odlučivanja. Stoga je pitanje kompetencije takvo pitanje koje se ne može ni postaviti a još se manje na njega može odgovoriti sa stajališta sadržajne pravne kvalitete nekog stava.«⁸ Odluka je uvijek na stanovit način transnormativna, barem u smislu konkretne osobe koja ju donosi. Kad je pak riječ o kompetenciji i autoritetu u Schmitta, onda je svakako do danas ostao sporan njegov apstraktni decizionizam. Jer kompetencija i autoritet osobe koja transnormativno odlučuje mora biti utemeljen naposljetku u nekoj zbiljskoj političkoj moći unutar ili izvan okrilja zakona. Kompetentna osoba donosi odluku računajući na pomoć Božju, volju naroda, raspoloženje vojske ili policije i slično. Ona naslućuje da će je ova ili ona ustavna ili vanustavna sila podržati, i u toj vjeri donosi odluke koje drugi zatim procjenjuju. Sve to Schmitt tekstualno ne uzima u obzir. On tezom o odluci *ex nihilo* faktički prikriva zbiljski sadržaj tog ništa, naglašavajući dakako da je to s pravnog i normativnog stajališta ništa; da je to transnormativno i transpravno ništa i te kako konkretna veličina, potvrđuje kasniji dolazak Hitlera na vlast uz pomoć sasvim konkretne vanustavne moći koja je srušila ustav Vajmarske Republike, kojim se legitimirala vlast tadašnje njemačke države. Schmittovo decizionističko i u tom smislu teološko utemeljenje suvereniteta samo radikalizira već kod Laska, Schclera i We-

⁷ Ibidem str. 42

⁸ Ibidem str. 44

bera izvršeno razlikovanje vlasti i moći, ustavnopravne norme i faktičkog političkog i socijalnog sadržaja. Schmittova radikalizacija, međutim, ide preko tog razlikovanja. Ona odluku stavlja iznad norme i sadržaja. Odluka je neutralna i s obzirom na socijalni sadržaj⁹ i s obzirom na pravnu normu. S obzirom na to razlikovanje ona je iracionalna. Suverenitet počiva po njemu upravo na toj normativno i socijalno nesvodivoj odluci *ex nihilo*. S tog decizionističkog stajališta ograđuje se Schmitt i od odlučujuće liberalno-demokratske kategorije na kojoj počiva svaka parlamentarna liberalno-demokratska organizacija države, naime od *majoriteta*. Što je majoritet? Majoritet pri donošenju odluka posve je apstraktna kategorija kvantiteta. Bitna odlika majoriteta je njegova kvalitativna *anonimnost*. Tko tajno glasa za ili protiv nekog prijedloga ostaje politički, socijalno, psihološki, normativno, nacionalno i slično posve anonimn. Ta anonimnost većine ne zadovoljava Schmitta. Odluka ne može biti prepuštena anonimnoj većini biračkog tijela, ona mora biti izvedena iz anonimnosti izvora autoriteta jer anonimna većina još nije autoritet koji može neposredno odlučivati. Odluka mora transcendirati svoju legitimaciju ma kakva ona bila pa i legitimaciju anonimnom većinom. Ona mora i tu anonimnu većinu nadmašiti anonimnošću stvarnog porijekla svoje moći. U tome leži Schmittov neprihvatljivi iracionalizam. Ništa iz kojeg on izvodi svaku odluku smješteno je namjerno iza svake norme, iza svakog socijalnog interesa, pa naposljetku i iza anonimne većine kao temelja liberalne demokracije.^{9a} Ali tu je »kvaka«: autoritet liberalne demokracije počiva na *anonimnom majoritetu*. Schmitt taj anonimni majoritet uzdiže do *apsolutnog anonimneta* izvora moći ne zato jer moći nema, već zato da bi bila prikrivena kao čista neočitovana ili neizvjesna *mogućnost*. Kategorija mogućnosti ima načelnu prednost pred kategorijom zbiljnosti. U toj se točki Schmitt približava utopizmu lijevih i desnih radikala. Izvor transnormativne, transsocijalne i transkvantitativne moći za Schmitta je apsolutno anonimn. Apsolutno anonimni izvor moći nije moguće legitimirati. Stoga se čista moć ne mora »strapacirati« različitim ideološkim legitimacijama, već izravno svojim djelovanjem, a ono, jer nije legitimirano, ostavlja dojam da zaista proizlazi iz čistog ništa ili iz nepredvidivog raspoloženja egzistentnog subjekta koji odlučuje.

Tako se pokazuje da Schmittov decizionizam ili odlučivanje *ex nihilo* ustvari potencira anonimnost kao bit majoriteta na kojem počiva građanska liberalna demokracija. Tako u izvjesnom smislu stoji da je Schmitt samo do kraja domišljeni liberal. Ta se teza naslućuje i kod Schmitta, a izravno je zastupaju

⁹ Pogrešno je mišljenje da Schmitt, nasuprot normativista, suverenitet kao najvišu naredbodavnu moć izvodi iz socijalne sfere, iz društva. Schmitt izričito naglašava: »Oni koji pokušavaju na pitanje o kompetenciji odgovoriti upućivanjem na sadržaj (socijalnu materiju normi) smatraju nas budalama.« Ibidem str. 44

^{9a} Anonimnu bit liberalne vladavine svom antiliberalnom strašću razgolićuje Heidegger u svom određenju egzistencijala Man'se". U proceduri liberalne demokracije *svatko je nitko*. »Svatko je drugi i nitko nije on sam. Se (Man) kojim biva dan odgovor na pitanje o »Tko svakidašnjeg tubitka, jest Nitko, kojemu se sav tubitak u bitku-među-drugima uvijek sebe već izručio.« (Heidegger *Sein und Zeit* Max Niemeyer 1957, str. 128. H. Šarinić, Naprijed, Zagreb str. 145.) Zanimljivo je i karakteristično da ovu kritiku bezlične građansko-liberalne egzistencije objeručke prihvaća G. Lukacs u svom polemičkom spisu *Razaranje uma*. Citirajući opširno one dijelove *Sein und Zeita* u kojima Heidegger analizira Man'se", Lukacs zaključuje: »Takvi opisi čine najsnažniji i najsudbjetivniji deo *Bitka i vremena*, a najvjerojatnije je da su oni predstavljali razlog širokih i dalekosežnih uticaja knjige.« G. Lukacs, *Razaranje uma*, Beograd, Kultura 1966, prijevod Milana Damjanovića, str. 399.

njegovi poslijeratni apologeti i sljedbenici poput Ernsta Forsthoffa, Hermanna Lübbecka i Güntera Maschke, koji ga vraćaju u okrilje liberalizma.

Sâm Schmitt sebe razumije kao nastavljača Hobbesova decizionizma. Schmitt se poziva na ključni decizionistički stav: *Autoritas, non veritas facit legem* (Leviathan, poglavlje 26). Tom stavu on, kao mekši i u tom smislu decizionistički slabiji, suprotstavlja stav Friedricha Juliusa Stahla (1802—1861): *Autorität nicht Majorität* (autoritet, ne većina). Schmittov komentar ova dva stava otvara mogućnost njegova povezivanja s klasičnom liberalnom teorijom. On naime izravno tvrdi: »Antiteza istine i autoriteta (Hobbes) je radikalnija i preciznija od Stahlova suprotstavljanja autoriteta i majoriteta.«¹⁰ I Hobbes i Stahl su antiliberali koji sa stajališta autoriteta izravne vanustavne moći odbacuje jedanput istinu kao argumentativno konstituiranje autoriteta, drugi put većinu kao liberalni oblik nekomponentnog autoriteta. Riječju autoritet, ne počiva ni na većini ni na istini, već na moći, a istina i većina kao glavne odrednice liberalno-demokratskog poretka samo su provizorni derivati te anonimne moći. *Autoritet je po Schmittu anonimnost sama.*¹¹ Takvom definicijom autoriteta i suvereniteta Schmitt je neoliberalima otvorio oči za anonimni karakter majoriteta u različitim predstavničkim tijelima parlamentarnih republika. Oni su tu sugestiju objeručke prihvatili odbacujući njegovo radikalno decizionističko određenje anonimnosti izvora svakog odlučivanja. Anonimnom majoritetu oni nisu suprotstavili autoritet, poput Stahla, već istinu, poput Hobbesa. Stoga se o pitanjima suvereniteta u modernoj neoliberalnoj teoriji raspravlja u kategorijalnim oprekama istine i većine. Na tom mjestu prihvaća Schmitta i Hermann Lübbecke. Lübbeckeova rekonstrukcija priče o tome kako je Schmitt postao prihvatljiv suvremenim liberalima ima svoju historijsku i teoretsku težinu i, dakako, ljupkost autentične priče.

Svoje viđenje mogućnosti liberalnog interpretiranja Schmittova decizionizma rekonstruira Hermann Lübbecke u svojoj studiji *Carl Schmitt liberal rezipiert (Liberalna recepcija Carla Schmitta)*.¹²

Studija započinje opisom duhovne atmosfere u *Collegium Philosophicum* što ga je koncem četrdesetih godina pokrenuo Münsteru Joachim Ritter. U tom je krugu poslijeratnih njemačkih filozofa izvršena tiha liberalna rekonstrukcija Carla Schmitta, prvenstveno vođena od onih mladih njemačkih mislilaca koji su uživali »milost kasnog rođenja«. Gnade später Geburt krilatica je kojom se imenovalo one koji su rođeni tako sretno da nisu imali nikakva posla s fašiz-

¹⁰ Schmitt, ibidem str. 44

¹¹ Krleža kao militantni antiliberal učio je tu školu izravno od Ibsena, a možda i posredstvom njemačkog prijevoda knjige B. Showa *Ein Ibsenbrevier* (Fischer Verlag, Berlin 1908), a ne samo od boljševika i Lenjina, kako se to uglavnom tvrdi. U drami *Neprijatelj naroda* liječnik se, u ime mikroskopski provjerene i evidentne znanstvene istine, suprotstavlja anonimnom mnoštvu zatucanog, gramzljivog, beščutnog provincijalnog građanstva i bude sam žigosan kao beščutni, gramzljivac i neprijatelj naroda. Krležin antiliberalizam hrani se elitizmom više znanstvene istine. Schmitt svoj antiliberalizam izvodi iz autoriteta anonimne moći vrhovnog naredbodavca koji odlučuje *ex nihilo* kao sam Bog.

¹² Studija je objavljena najprije kao predavanje *Über Carl Schmitt*, u Speyeru 1986. Tiskao ju je Helmut Quaritsch 1988. u Berlinu u *Complexio Oppositorum* str. 427—440. Ovdje je citiramo iz ponovljenog izdanja u Lübbeckeovoj najnovijoj knjizi *Die Aufdringlichkeit der Geschichte*, Styria, Graz, Beč Köln 1989, u kojoj je objavljena pod naslovom *Carl Schmitt liberal rezipiert*, str. 309—322.

mom.¹³ Lektira Schmittovih spisa u tom krugu opravdavala se poznatim uputstvom o neidentitetu osobe i njena literalna djela, dakle, s istim onim opravdanjem s kojim se poslije rata i na istoku i zapadu čitalo Heideggera i Lukacs. Schmitt je, prema sjećanju Hermanna Lübbea, sudjelovao u kolokviju tek 1958. godine i svojom je povijesnom opterećenošću izazvao opću pažnju.

Lübbeova rekonstrukcija Schmittova liberalizma započinje interpretacijom središnjeg antiliberalnog stava koji kao predliberalni stoji na početku građanske ere: To je već spomenuti Hobbesov stav: *Auctoritas, non veritas facit legem*. Smisao ove krilatice nije nipošto liberalan, ali je svakako predliberalan. Naime, najviši državni suverenitet ne poziva se na vjersku istinu, već stoji iznad nje u smislu pragmatičkog nastojanja da spor među fanatičnim pripadnicima religija i njihovih sekta riješi na pragmatičkoj državnoj razini, bez pretenzija na istinitost te pragmatike. Suveren odustaje od toga da presudi o vjerskoj istini i ograničava se samo na to da uspostavi red i mir u državi i da građanima osigurava sigurnost pod jednakim uvjetima, bez obzira na vjeru. Tako interpretirani Hobbesov stav predstavlja ključ za liberalnu interpretaciju Schmitta. Bit liberalizma je odustajanje od ma kakve pretenzije na ideološko utemeljenje državne vlasti. Država nema veze ni s istinom ni s ideologijom. Prema Schmittu ona počiva na političkoj moći prije njene državne institucionalizacije, u skladu s tezom: »Pojam države predpostavlja pojam političkoga.« To političko koje prethodi državi kao instituciji vlasti prihvatljivo je liberalima ukoliko oni rekonstrukcijom povijesti liberalizma uočavaju da se polje onih životnih oblika o kojima država kao nosilac suvereniteta ne želi odlučivati neprekidno proširuje od istine i vjerskih pitanja do ideologije, kulture, morala i ekonomije. Naravno, postavlja se pitanje kako takva pragmatička država koja se ne poziva ni na moral, ni na religiju, ni na neku ideologiju legitimira svoju vlast. Odgovor je jednostavan: takva se dezideologizirana država legitimira legalnošću svog odlučivanja i svog postupanja u pitanjima za koje je nadležna. Na pitanje o tome gdje bi trebalo odlučivati ako ne u okviru nadležnosti na sjednicama vlade i parlamenta, odgovara Schmitt decizionistički *ex nihilo*. Tu oštru kritiku i omalovažavanje parlamentarnih diskusija u doba Vajmarske Republike liberali, dakako, odbacuju. Schmittovo koketiranje s vanparlamentarnim silama i s predinstitucionalnim moćima¹⁴ odbacuju današnji liberali također. Oni istovremeno upozoravaju da suvremeni parlamenti nisu nipošto diskusioni klubovi koji samo važu argumente, već tijela u kojima se broje glasovi, a oni jedini odlučuju o validnosti prijedloga umjesto argumenata. Ako, dakle, građani ne žele da se o političkim pitanjima odlučuje vaninstitucionalno, da odlučuju nepredvidivi vođe, razjarene mase, fanatizirani članovi stranaka ili Bog sâm, onda moraju sebi dozvoliti moralnu griznju savjesti da većina stoji iznad istine. Stavom većina umjesto istine povučena je jasna crta između svake teorije i praktičko-političkog života suvremenog građanstva. Tko ne pristaje na većinsko odlučivanje barem o onim pitanjima koja su građanskim

¹³ Poblize se o radu Collegium Philosophicum može saznati iz spomenice za Joachima Rittera (Basel, Stuttgart 1965.).

¹⁴ Mitinzi antibirokratske »revolucije«, ali i drugi mitinzi koje su organizirale stranke, pa i politizacija crkvenih svečanosti, predstavljaju oblike vanparlamentarne animacije one anonimne većine građana koja svakako utječe na atmosferu u legalnim ustanovama državne vlasti i parlamenta. Schmittovo upozorenje na te snage više nitko ne osporava pa ni teoretičari pravne države i najstroži normativisti.

konsenzusom¹⁵ imenovana kao eminentno politička, taj se izlaže teroru vaninstitucionalnih centara političke moći, ili mora pristati na teoriju intersubjektivnosti, prema kojoj bi se građani u beskrajno kompliciranoj mreži svojih isprepletenih interesa i posve subjektivnih poriva na nekom dalekom kraju sporazumjeli na miran suživot. Teorije intersubjektivnosti žele posredovati između legalne vlasti većine i vladavine u ime posljednje istine na koju se pozivaju svi oni koji misle da bi u argumentativnom postupku naposljetku morala pobijediti istina, koja bi neovisno o odnosu glasova obavezivala sve građane, učinivši i samo glasanje suvišnim. Taj oblik nediskutabilne ili nesumnjive istine srušio bi dakako svako većinsko odlučivanje bilo, kao nekad, u ime volje Božje, bilo, kao danas, u ime kakve prirodoznanstvene ekspertize, ili neke apsolutne ideologije lijeve ili desne provinijencije. Parafrazirajući Heinrich-Oberreuteterovu tezu, Lübbe zaključuje: »Predodžba o tome kako se u praksi naših parlamenata obaveznost odluka preobražava u pravcu obaveznosti obavezujućih diskusija djeluje naprosto antiparlamentarno.«¹⁶ Naravno, nitko ne tvrdi da je mišljenje većine isto što i istina. No vladavina u ime istine bila bi kao i vladavina u ime slobode, u doba Robespiera, krvavi teror prema svim onima koji ne dijele uvjerenje o tome što je istina ili što je sloboda. Politički suverenitet pripada legalno izabranoj većini. Ona nije vječna i nepromjenjiva veličina, niti je prirodoznanstvena ili teološka konstanta. Decizionistički karakter većinskog principa je temelj antitotalitarnog liberalizma koji legitimitet traži u legalnom i argumentiranom postupku, nakon kojeg se odlučuje glasovanjem a ne u pozivanju na posljednje istine. »Većina iznad istine je načelo parlamentarnog odlučivanja... koje predstavlja temelj antitotalitarne liberalnosti. Taj princip odlučivanja je liberalan zato što većinu, a ne istinu čini temeljem naših građanskih obaveza; stoga što samo tako građanima koji su ostali u manjini stoji na raspolaganju neograničena sloboda da istinu umjesto kod većine naslute na posve drugom mjestu. Oni mogu jasno i glasno pretendirati na to da u burnim postupcima parlamentarnog odlučivanja kao gubitnici traže oslonac u izvijenosti da će istina jednog dana znati sebi pribaviti većinu.«¹⁷ Smisao teze je jasan: liberalna recepcija Schmittova decizionističkog odlučivanja ex nihilo preporučljiva je ako se transformira u stav da odlučuje »većina a ne istina«. Istina bi naime mogla suspendirati ne samo većinsko odlučivanje, već i parlamentarne debate koje je i Schmitt izviđao. U okviru parlamentarno reduciranog političkog života, dakle bez Schmittove predrđavne definicije političkog, može Lübbe bez daljnega prihvatiti i Schmittovu teoriju o prijatelju i neprijatelju. Neprijatelji su, ma kako to »zvučalo suprotno kršćanskim normama«, svi oni građani koji bi u ime nekog višeg legitimiteta, dakle, u ime neke više istine ili velike ideologije izvana srušili parlamentarizam liberalne demokracije. Prema njima treba nastupiti svom odlučnošću neprijateljski.

¹⁵ O religijskoj, narodnoj pripadnosti, o jeziku, kulturi, privatnom vlasništvu nije moguće većinski odlučivati. Svako većinsko odlučivanje o tim pitanjima osobnih prava potiče aktivnu ili pasivnu neposlušnost građana.

¹⁶ Hermann Lübbe, *Die Aufdringlichkeit der Geschichte*, str. 316

¹⁷ Na istom mjestu Lübbe ne propušta napomenuti kako je »Vizija prema kojoj bi ustanove ozbiljene demokracije bile satačane od lebdeće mreže najkrhkije intersubjektivnosti u osnovi je antiparlamentarna i antiliberalna« (ibidem, str. 316).

U liberalno recipiranom Schmittovu decizionizmu suverena je parlamentarna većina. U granicama svojih nadležnosti, dakle o onim pitanjima o kojima je ovlaštena donositi odluke, ona ih donosi većinom glasova, i to je meritorno za sve članove države. Većina se ne legitimira ni ideološki ni ekspertno, već svojim postupcima to jest svojim odlukama. Manjini ostaje da u javnosti djeluje u ime istine, ideološki ili argumentativno. Budući da većine po definiciji nisu nikakve prirodno-znanstvene konstante, ni subjektivni nosilac suvereniteta nije nikakvo vječno i nepromjenjivo božanstvo. On se konstituira u različitim oblicima, ali da ne bi poprimio oblik nacional-socijalističke, boljševičke ili kakve konfesionalne više istine, treba ga neprekidno formalno, dakle, proceduralno i većinski štiti puštajući naravno, da se većine mogu trajno slobodno oblikovati, kao i da se, onda kada su uspostavljene, proces ne zaustavlja. Dakako, većinsko odlučivanje mora važiti ne samo u parlamentu već i u svim drugim političkim jedinstvima građana, pa i u strankama koje djeluju u parlamentu ili izvan njega. Otuda je posve jasno da udruženja građana poput religijskih zajednica, znanstvenih društava ili umjetničkih škola ne mogu biti političke organizacije, jer se o religijskim uvjerenjima, znanstvenim uvidima i umjetničkim ukusima ne može odlučivati većinom glasova. Stoga je politizacija znanosti, religije i umjetnosti kao duhovnih realnosti uvijek vrlo opasna za liberalnu demokraciju. »Posljednje istine« nisu nikada bile ni dobri vodiči u političkim procesima ni dobro sredstvo legitimacije poretka.

Rečeno je da liberalna recepcija Schmittova decizionističkog određenja suvereniteta počiva na njegovu uvidu u anonimni karakter izvora suvereniteta. Ono što su Schmittu transnormativne i translegalne odluke *ex nihilo*, to je za neoliberalne *anonimna većina* koju treba proceduralno artikulirati do evidentne odluke. Vještina političkog odnosno ono kreativno u politici jest upravo artikuliranje jasne volje, jasne odluke iz magme anonimne većine. Samo u tom metaforičkom smislu političko je srodno umjetničkome, koje iz neartikulirane kamene mase oblikuje kip konjanika. Anonimnost većine, nesigurnost ishoda glasovanja o ma kojem pitanju predstavlja središte svih rizika političkog života. Da bi se većina artikulirala, treba je proizvesti, a ona se proizvodi u prostoru otvorene javnosti gdje su dakako u igri i istina i vjera i različite ideologije, naposljetku i samo proceduralno odlučivanje. Činjenica da je u naše vrijeme proizvodnja artikulirane suverene moći iz anonimne mase podložna nevjerojatnim manipulacijama predstavlja pravu prijetnju liberalnoj demokraciji. Manipulacija masama i manipulativno proizvođenje većina pomoću visokoparnih, najčešće nacionalistički ili konfesionalno obojenih ideologija, s jedne strane, a medijsko onesposobljavanje stanovništva da o bilo čemu odlučuje, te zatiranje svakog političkog interesa građana, s druge strane pravi su i trajni neprijatelji većinskog demokratskog odlučivanja koje počiva na jednom jedinom krhkom načelu: *ne postoji konstantna većina.* Na promjenjivosti većine, na slobodnom oblikovanju većine, na dostupnosti i pravu svakog građanina da oblikuje većinu, ili da joj se slobodno, bez egzistencijalnog straha priključi, počiva demokracija. Budući da je stabilni suverenitet samo onaj koji počiva na većini i budući da je većina politička moć koja podaruje posljednja ovlaštenja o životu i smrti, o ratu i miru, nije malo čudno da je borba za većinu vratolomna. Čini se da

političko u suvremenim demokracijama lebdi u prostoru slobodne, nenasilne borbe za većinu kao izvor legitimnog suvereniteta kao vrhovne moći iznad koje nema druge moći osim te prevrtljive i nesigurne većine. Ovdje nije više mjesto da se otpočinje rasprava o načinima institucionalnog pridobivanja većine ni o načinima institucionalnog ograničavanja neograničenog suvereniteta većine, pa ni o tomu da li se bit političkoga iscrpljuje u oblikovanju i pridobivanju većine. Nema međutim sumnje da demokratska igra oko većine i za većinu pripada najdubljoj evropskoj tradiciji. Većina je politički tertium comparationis koji različito podvodi pod jedinstvo bez kojega nisu mogući ni politički život ni političko odlučivanje.

SALETAK

Davor Rodin

THE SOVEREIGNTY OF A DEMOCRATIC PARLIAMENTARY REPUBLIC

Summary

The author discusses the sovereignty of a democratic parliamentary republic in the perspective of the creating and passing of the constitution of the Republic of Croatia. Sovereignty as the key concept of the constitution entails decisive questions concerning the relationship between factual power and legally supreme power. Distinguishing real decision-making power from state government based on law and legitimacy entails a distinction between the concept of the state and that of sovereignty. The author bases the discussion of sovereignty as controlling power, as distinct from the sovereignty of law, on the theory of Carl Schmitt and his liberal interpreters. Doing so he concentrates in particular upon the question of parliamentary majority and the consequences of such a decision-making principle in the community. This question belongs to the profoundest European democratic political tradition.